

„... a gazdaságpolitika műfaja nem a sprint, hanem a középtávfutás”

Antal László: Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Az átmeneti gazdaságok tapasztalatai. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 2004, 435 o.

A *Ki kicsoda* Antal László egyetlen kötetét említi fő műveként, a lassan harminc éve írt *Fejlődés kitérővel* (*Biográf* [2003]). Azt a – megreformált magyar tervgazdaság működését, ezen belül a tervalkut felváltó szabályozóalkut leíró – művét, amely Kornai könyveihez hasonlóan meghatározó kiindulópontja volt a szocialista gazdasággal foglalkozóknak. Írt persze sok más tanulmányt is, például társszerzője és társszerkesztője volt a rendszerváltás eszmei előkészítésében fontos szerepet játszó, 1987-ben készült *Fordulat és reformnak*. Egyetemi oktatóként és kutatóintézeti vezetőként a valóban „iskolateremtő” kevesek egyike lett, majd 1988–1989-ben meghatározó szerepet játszott a liberalizációs program, akkori „becenevén” a „liberó” kidolgozásában, amely nélkül minden biztonnal mélyebb és elhúzódóbb lett volna a kilencvenes évek első felének gazdasági válsága. „Lényegében arról volt szó – nyilatkozta 1999-ben a Közgazdasági Szemlének –, hogy a magyar gazdaság fő céljává a világgazdaságba való intenzív beépülés vált. Ez mindent eldöntött, öngerjesztő folyamattá vált. Nem születtek nagy, átgondolt döntések, de minden abba az irányba vitt, hogy a magyar gazdaság minél inkább idomuljon a multinacionális cégek és az Európai Unió igényeihez, vagyis a világgazdasági folyamatok számunkra meghatározó fő irányzataihoz. Ez a mindenkori kormányzat részéről sokszor a sodródás, a kényszer szülte, rögtönzött döntések eredménye volt, de elementáris erővel hatott. A gazdaság strukturális átalakulása mindinkább olyan fokot ért el, hogy a gazdasági érdekek sokak politikai szándékától függetlenül nem az elzárkózást, hanem a mind teljesebb integrálódást elősegítő döntéseket kényszerítettek ki.” (*Karsai* [1999] 464–465. o.)

„Írni akkor érdemes, ha valamilyen eredeti felismerése, maradandó gondolata van az embernek, vagy egyszerűen úgy érzi, az adott pillanatban muszáj megszólalnia. Az előbbi maradandóbbá teszi az ember nevét, s remélem, fogok is még újra ilyen írni. Az utóbbi a mindenkori mának szól, s a magamfajta tanácsadó típusú ember szempontjából a figyelemzavartetés a fő funkciója. Ahogy az eddigi kormányok működését nézem, lesz mitől óvnom őket.” – vallotta ugyanott (uo. 469. o.).

S 2004 őszén, lassan másfél évtizeddel a rendszerváltás után megjelent a *Fenntartható-e a fenntartható növekedés?* című, új, az átmeneti gazdaságok tapasztalatait összefoglaló könyve. A mű egyidejűleg „eredeti felismerések” összegzése és gazdaságpolitikai „figyelemzavartetés”. E kettősség ezúttal sajátos, a címmel is jelezni kívánt paradoxont fejez ki. A valóság ugyanis a könyv kissé elhúzódott megírása közben ha nem is cáfolta, de legalábbis elbizonytalanította a szerző azon hipotézisét, amely szerint „a fenntartható növekedés kritériumrendszere a pénzügyi tervezésnek és a gazdaságpolitikai gyakorlatnak a részévé válik, hogy ha nem is megakadályozza, de mindenesetre megnehezítse a stabil fejlődési pályáról való letérést.” (15. o.) Az óvatosabb megfogalmazás oka kézenfekvő, Antal László – ahogyan saját maga nevezi – egy „utolsó utáni fejezetben” éppenséggel a fenntartható növekedésről való magyar letérés 2001-ben kezdődött történetét kénytelen elemezni.

A könyv már csak e paradoxon következtében sem lehet zárt, kerek egész. Kárpótlásként viszont betekintést nyújt az elmúlt évtizedek egyik meghatározó közgazdaszának gondolkodási folyamatába. Helyenként szinte olvasónapló-szerűen ismerkedhetünk meg az egyes témák elméleti irodalmával, láthatjuk összegyűjtve a régió egyes országai közös

és eltérő vonásainak bemutatására alkalmas statisztikai adatokat, amelyek számos eredeti megállapítás, ragyogó gondolat kifejtésére készítetik a szerzőt. Emellett tanúi lehetünk annak a vívódásnak és egyben irigylésre méltó nyitottságnak is, ahogy az újabb és újabb tények alapján kíméletlenül újragondolja korábbi munkahipotéziseit, a fenntartható növekedés modelljét. Kevesen képesek arra, hogy akkor is nyíltan leírják egy-egy tény számukra váratlan megjelenését, ha éppenséggel vátesznek is feltűntethetnék magukat. Ugyanakkor még egy átfésülés, a különböző időpontban készült részek teljes összecsiszolása előnyére vált volna a könyvnek. Például a „jelenleg” kifejezés, amelynek használata egy évek múltán is kézbe vehető, időtálló könyvben egyébként sem szerencsés, néhol érezhetően más-más esztendőre vonatkozik. Az emiatti bosszúságot viszont feledtetheti a szerző közismerten szellemes, vitriolos stílusa. Hogy – az e sorok címének választott megállapításán (225. o.) kívül – csak egyet idézzek: „Nekünk még lehet ingyenébédünk, csak éppen a gyerekeink meg az unokáink koplalnak majd. Ezt viszont mi szavazzuk meg.” (240. o.)

A könyv öt fejezetből áll. Az első a szerző már említett munkahipotéziseit foglalja össze. Ezeknek a könyvírás gondolati folyamata és az újabb tények megjelenése után is változatlan mondanivalója, hogy „éppen a piacgazdasági körülmények között fejlődik ki a valóban hatékony makroszintű pénzügyi tervezés. Ez esetben nem egy aktivista állam expanziója által történik a piac korlátozása, hanem az átfogó liberalizáció körülményei között, egy olyan döntési rendszerben, amely képes önnön előrelátásának korlátaival is számolni” (uo.). A szerző ezt tekinti a gazdaságban ma lejátszódó legfontosabb és megfordíthatatlan átalakulásnak. Mint írja: „A fenntartható növekedés (egyébként ebben is elődjéhez, a kiegyensúlyozott növekedéshez hasonlóan) a már korábban meghozott döntések következő generációt terhelő költség hatásáról szól: a múltban született elhatározások jövőben jelentkező relatív – vagyis a majdani jövedelmekhez viszonyított – költségterhei *tartósan* nem növekedhetnek, vagy ami ezzel egyenértékű, a múltból adódó jövőbeli kötelezettségek *jelenértékének* összhangban kell lennie a jövőbeli jövedelmek *jelenértékével*. A kritérium, legalábbis első megközelítésben egyszerű. A múltbeli döntések determináló hatását a kiinduló időpontig felhalmozott adósság (államadósság vagy külső adósság) kamatterhei (igazában reálkamatterhei) fejezik ki a mindenkori jövedelemhez (GDP vagy rendelkezésre álló jövedelem, vagyis a GNI) viszonyítva. A szóban forgó követelmény szerint a múltból adódó jövőbeli kötelezettségek és jövőbeli jövedelmek *jelenértéke* rátájának vagy – ami ezzel egyenértékű – az adósság bruttó hazai termékhez viszonyított színvonalának emelkedő trendje nem megengedett.” (26. o.) Emellett azonban – amint arra Antal László rámutat (34. o.) – kötelezettséget jelentenek például a társadalombiztosítás által garantált transferekre és szolgáltatásokra vonatkozó jogosultságok vagy az állam által vállalt garanciák is.

A „nem megengedett” fogalma természetesen igencsak viszonylagos, az említett követelmény érvényesülése pedig csak tendencia, méghozzá érdekütközéseken keresztül érvényesülő tendencia. Például az Állami Számvevőszék a 2005. évi költségvetési javaslatral kapcsolatban 2004 októberében – már a könyv megjelenése után – megállapította: „Nagy kockázatot jelent az újonnan induló, illetve az összes folyamatban levő PPP-projektek* együttes pénzügyi kihatásának determinációja a jövőbeni költségvetésekre, az állami adósságpozíciókra is. Éppen ezért szükség van a PPP-kel érintett területeken olyan korlátok megalkotására, amelyek a hosszú távú kötelezettségvállalásoknak határt szabnak. A 2005. évi költségvetési javaslatban ilyen kezdeményezéssel már találkozunk a felsőoktatás fejlesztésének finanszírozásával kapcsolatban.” (ÁSZ [2004] 20–21. o.)

A második fejezetben – amely a magyar és a többi EU-hoz csatlakozó átmeneti gazdaság jellemzőit mutatja be – a szerző leszögezi: „nemigen hiszem, hogy a kedvezőbb

* *Public private partnership* – az állami és a magánszektor együttműködése. A közfeladatok ellátásának az a módja, amikor az állam a szükséges létesítmények és/vagy intézmények létrehozásába, fenntartásába és üzemeltetésébe versenyeztetés útján bevonja a magánszektor.

kiindulási feltételeket össze lehetne kapcsolni a stabilizáció vagy a piacgazdasági rendszer kiépítésének gyorsaságával. Számomra legalább akkora súllyal esik latba az, hogy mennyire alkalmazkodásra kényszerítők a körülmények (ez volt a »szerencsésük« az erősen eladósodott országoknak), mint az, hogy mennyire előnyös a starthelyzet. Nem arra gondolok, hogy a kedvező adottság elkényelmesít, de arra igen, hogy kikapcsolja azt a közvetlen kényszert, amely olykor túllendít a patthelyzeteken”. (195. o.)

A harmadik fejezet a fenntarthatóság kritériumrendszerét tárgyalja, az ezekhez kapcsolódó elemzési módszerek, valamint ezek alapján végzett vizsgálati eredmények bemutatásával, amelyek számos esetben új megvilágításba helyezik a nyers elsődleges adatokból levonható következtetéseket. Így a szerző többek között kimutatja, hogy a beruházási ráta lényeges emelése és az ezt alátámasztó – háztartási és államháztartási – megtakarítási ráta ugrásszerű növelése nélkül a jelenlegi növekedési trend hosszú távon nem tartható fenn (vö. 288. o.).

A negyedik fejezet általános tendenciákkal, a globalizációval, az állam szerepének ártérkelődésével, a pénzügyi közvetítés mélyülésével foglalkozik, s fő mondandója az, hogy az ezen tendenciákhoz való alkalmazkodás képessége (vagy e képesség hiánya) meghatározó módon befolyásolja egy-egy gazdaság növekedési lehetőségeit, azaz hosszú távon valójában ez határozza meg, hogy egy gazdaság fenntartható pályán marad, vagy destabilizálódik.

Az ötödik fejezet a magyar gazdaságnak a könyv írásakor tapasztalható helyzetére vonatkoztatva tárgyalja a korábbi elvi megállapításokat. Mint írja: bebizonyosodott, hogy amennyiben az egyensúlyi korlátokat a gazdaságpolitika, ha nem is hagyja figyelmen kívül, de mellékes kérdésként kezeli, akkor a jövedelemelosztási arányokat korrigálni, a feszültségeket enyhíteni hivatott, többletjövedelmet kiáramoltató beavatkozások újabb igények lavináját zúdítják a jövedelemelosztásért felelős makrodöntéshozókra. Amire a szereplők azonnal reagálnak, az a korlátok fellazulása. Ez jut kifejezésre a gyors bérkonvergencia képtelen, de egyre gyakrabban hangoztatott követelésében is. (vö. 396. o.).

A befejező fejezetben az elmúlt évek tapasztalatai alapján a szerző kénytelen elismerni, hogy „egyelőre nem hatnak azok az erők (nem elemzési technikák), amelyek gondoskodhattak volna arról, hogy a gazdaság legalább ne túlságosan térjen le a kiegyensúlyozott pályáról” (396. o.). Az okok mélyebb elemzését azonban az időbeli közelség miatt még korainak tartja. Erre egy a *Mozgó Világban* időközben megjelent – a könyvben foglaltakat tovább gondoló, az elmúlt évek történéseire fókuszáló – cikkében tesz kísérletet (Antal [2004]). Többek között bemutatva azokat a késleltetési hatásokat, amelyek sokáig elfedik a bajokat, majd azokat a szinergikus hatásokat, amelyek hatására a kilengések amplitúdója növekedni kezd, az egyensúlyzavarok izolált kezelése lehetetlenné válik, a gazdaság fenntarthatatlan pályára kerül.

Mit vár a következő évektől a szerző? „Az Unióhoz csatlakozástól rövid távon nem elsősorban többletnövekedési energiákat várok, nem is horribilis »lenyúlható« pótlólagos forrást, hanem azt a még ma hiányzó fegyelmező erőt, amely képes levágni a fiskális és monetáris politika szeszélyes (és felesleges) kanyarulatait.” (399. o.) – fejezi be könyvét Antal László.

Hivatkozások

ANTAL LÁSZLÓ [2004]: *Hol volt, hol nem volt. Mozgó Világ*, augusztus.

ÁSZ [2004]: Vélemény a Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetési javaslatáról. (0449 T/11700/1.) Állami Számvevőszék, Budapest, október.

BIOGRÁF [2003]: *Biográf Ki Kicsoda*, 2004. Poligráf Kiadó, Budapest.

KARSAI GÁBOR [1999]: Nem tudták, de tették. Interjú Antal Lászlóval. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz.

Karsai Gábor